

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.2.42>**LEONID GOSZKIEWICZ (1868-1963): DROGA ŻYCIOWA KAPŁANA***Anastasiia Shevchenko**aspirantka Katedry Krytyki Źródeł, Historiografii i Specjalnych Dyscyplin Historycznych Zaporoskiego Uniwersytetu Narodowego (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0001-9227-3978

anastasia.slshevchenko@gmail.com

Adnotacja. Przełom rewolucyjny w 1917 r. był przyczyną rozłamu społeczeństwa, który przejawiał się w różnych grupach społecznych, w szczególności pojawiły się przesłanki polaryzacji poglądów duchowieństwa Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP). Publikacja ta poświęcona jest rekonstrukcji biografii kapłana Leonida Goszkiewicza, jednak główne etapy jego życia i działalności są przedstawione w kontekście wydarzeń na południu Ukrainy w pierwszej ćwierci XX wieku. Scharakteryzowano cechy postrzegania przez kapłana Rewolucji październikowej 1917 r. przez pryzmat jego więzi społecznych. Nastąpiła zmiana pozycji światopoglądowych ojca Leonida podczas procesu tworzenia „sowieckiego” kościoła na południu Ukrainy. Przeanalizowano wkład kapłana w ratowanie ludności żydowskiej Chersoniu w okresie hitlerowskiego reżimu okupacyjnego. Badanie przeprowadzono na podstawie materiałów archiwalnych i udokumentowanych ustnych zeznań Żydów z Chersoniu, którzy przeżyli Zagładę Żydów.

Słowa kluczowe: Goszkiewiczowie, Leonid Goszkiewicz, Rewolucja październikowa, południe Ukrainy, Zagłada Żydów.

LEONID HOSHKEYVYCH (1868-1963): LIFE JOURNEY OF THE PRIEST*Anastasiia Shevchenko**postgraduate student of the Department of Source Studies, Historiography and Special Historical Disciplines of Zaporizhzhia National University (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0001-9227-3978

anastasia.slshevchenko@gmail.com

Abstract. The revolutionary upheaval of 1917 caused a split in society, which manifested itself in various social groups. In particular, there appeared preconditions for the views polarisation of the Russian Orthodox Church clergy. Therefore, the paper is devoted to the reconstruction of the biography of the South Ukrainian priest Leonid Hoshkevych covering the main stages of his life and activity in the context of revolutionary events in southern Ukraine in the first quarter of the 20 th century. The peculiarities of the priest's perception of the October Revolution of 1917 through the prism of his social ties are described herein. The change of worldviews of Father Leonid during the process of formation of the «Soviet» church in southern Ukraine is traced. The contribution of the priest to the salvation of the Jewish population of Kherson during the Nazi occupation regime is analysed. The research is based on archival files and recorded oral testimonies of Kherson Jews who survived the Holocaust.

Keywords: Hoshkevychs, October Revolution, ROC history, southern Ukraine, Holocaust.

ЛЕОНІД ГОШКЕВИЧ (1868-1963): ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ СВЯЩЕННИКА*Анастасія Шевченко**аспірантка кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0001-9227-3978

anastasia.slshevchenko@gmail.com

Анотація. Революційний злам 1917 р. став причиною розколу суспільства, який проявлявся в різних соціальних групах, зокрема виникли передумови поляризації поглядів духовенства Російської православної церкви (РПЦ). Дана публікація присвячена реконструкції біографії священника Леоніда Гошкевича, утім основні етапи його життя і діяльності висвітлено в контексті подій на Півдні України в першій чверті XX ст. Охарактеризовано особливості сприйняття священником жовтневого перевороту 1917 р. крізь призму його соціальних зв'язків. Простежено зміну світоглядних позицій отця Леоніда під час процесу становлення «радянської» церкви на Півдні України. Проаналізовано внесок священника в порятунок єврейського населення Херсона в період нацистського окупаційного режиму. Дослідження виконано на основі архівних матеріалів та зафіксованих усних свідчень євреїв Херсона, які пережили Голокост.

Ключові слова: Гошкевичі, Леонід Гошкевич, жовтневий переворот, Південь України, Голокост.

Леонід Іванович Гошкевич (1868-1963) належить до відомого роду Гошкевичів, представники якого протягом XIX – першої половини XX ст. відзначилися у соціокультурному просторі України, Білорусі та Росії. Проте біографія херсонського священника отця Леоніда, незважаючи на його роль в історії Херсонщини, до сьогодні не стала предметом окремого наукового дослідження.

Короткі біографічні довідки про Л. Гошкевича містяться в матеріалах херсонської преси та представлені в публікаціях О. Сак, яка у своїх роботах описала комплектацію «Сімейного архіву Леоніда Гошкевича», що зберігаються у фондах бібліотеки (Сак, 2006). Дослідження цього архіву лягло в основу джерельної бази нашої статті. Крім цього у 2017 р. мною, у співпраці з А. Костенком, було зроблено спробу проаналізувати вплив жовтневого перевороту 1917 р. на представників родини Гошкевичів (Костенко, Шевченко, 2017). Серед іншого, частково простежено й громадсько-політичну позицію отця Леоніда. Однак, це дослідження було фрагментарним. Отже, мета роботи полягає у висвітленні життя та діяльності священника Л. Гошкевича в умовах зміни трьох політичних «режимів» на теренах Південної України першої половини XX ст. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

– дослідити основні етапи життя і діяльності Леоніда Гошкевича в контексті історичних подій на Півдні України першої чверті XX ст.;

– охарактеризувати особливості сприйняття священником жовтневого перевороту 1917 р. в контексті його соціальних зв'язків;

– простежити зміну світоглядних позицій отця Леоніда під час процесу становлення «радянської» церкви на Півдні України;

– проаналізувати внесок священника в порятунок єврейського населення Херсона під час Голокосту.

Для вирішення поставлених завдань ми використали класичну схему відтворення «інтелектуальної біографії», запропоновану В. Андрєєвим (Андрєєв, 2010: 339). Використання просопографічного підходу дало можливість дослідити біографію священника всеохоплююче, як частину історичної дійсності та проаналізувати його соціальне оточення, яке, так чи інакше, вплинуло на формування соціальних імперативів і обраною ним моделі поведінки в період зміни політичних режимів.

Леонід Гошкевич походив з давньої священницької династії, представники якої в різні історичні періоди займали помітні позиції в суспільстві Російської імперії. Зокрема, у другій половині XIX ст. серед знаних репрезентантів роду були дядько Л. Гошкевича, перший імперський консул в Японії, Йосип Гошкевич та його брат, канонізований православний святий Іоанн Кормянський (Іван Гошкевич). Серед науковців яскравими представниками роду були брати Леоніда – Михайло та Віктор Гошкевичі та прийомна донька останнього – Ірина Фабриціус. До відносно успішних можновладців, можна віднести плімінницю отця Леоніда, дружину військового міністра Російської імперії В.О. Сухомлинова – Катерину Сухомлинову (Гошкевич) (Костенко, Шевченко, 2017: 63-68). Саме родинні зв'язки у майбутньому визначать соціальне оточення священника.

Леонід Гошкевич народився 28 березня 1868 р. у Києві в родині Івана Гошкевича, протоієрея та настоятеля церкви святих Костянтина і Олени на Подолі (ще відома як Царе-Костянтинівський храм, більша частина якого була зруйнована наприкінці 1920-х рр). Становлення особистості Леоніда Гошкевича відбувалося в умовах трансформації священницького роду у світський. Хоча його батько помер, коли Леоніду було три роки, він, як і три його брати, отримав духовну середню освіту, закінчивши Києво-Подільське духовне училище, однак Леонід – єдиний з них, вирішив продовжити спадкову пастирську справу. Вищу духовну освіту він здобув у Київській духовній семінарії, де навчався з серпня 1885 р. до червня 1891 р. Після закінчення семінарії молодий священник, за власним бажанням, був направлений служити до Херсонської губернії, де вже оселилися його брати Михайло, Микола та Віктор. З 1893 р. він служив в Олександрівській церкві м. Новий Буг Херсонського повіту Херсонської губернії (Інгульський степ, 2019: 147). Того ж року, 7 квітня, в Херсонському Свято-Успенському соборі він одружився з дочкою священника Варварою Федотівною Руденко.

У 1907 р. Леонід Іванович переїхав до Херсона, 7 червня його було призначено на службу до Свято-Духівського собору (Інгульський степ, 2019: 147). На цей час родина Гошкевичів була вже досить відомою у місті, особливо в колах інтелігенції. Старший брат отця Леоніда – археолог та журналіст Віктор Гошкевич заснував у місті перший музей та випускав першу незалежну газету. Ще один брат, Михайло Іванович Гошкевич, був лікарем та помічником Херсонського губернського інспектора з питань медицини. Наймолодший із братів Микола був інспектором освіти та статським радником. Херсонці поважали родину Гошкевичів, тому молодому священнику легко вдалося завоювати довіру прихожан (Костенко, Шевченко 2017: 67-68).

Леонід Гошкевич
(фото із фонду відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олеса Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича)

У місті Леонід Гошкевич активно займався громадською діяльністю. Зокрема, в його особистому архіві збережено посвідчення про обрання священника квартальним комісаром 64 кварталу Херсонської міської продовольчої управи (Сімейний архів Л. Гошкевича. Посвідчення про обрання священника квартальним комісаром). Хоча датування на документи відсутнє, його роботу можна віднести до періоду продовольчої кризи в період Першої світової та громадянської воєн. В обов'язки комісара входила організація отримання продуктів першої необхідності серед населення району від Херсонської продовольчої управи. Крім цього, отець Леонід, як і його брати, вчителював у різних навчальних закладах губернії. Будучи священником в Олександрівській церкві Нового Бугу, Гошкевич отримав дозвіл на викладання Закону Божого в першому та другому класах Новобузької учительської семінарії (Сімейний архів Л. Гошкевича. Лист Л. Гошкевичу від директора Новобузької учительської семінарії, 1903). А 4 квітня 1919 р. став членом Херсонського учительського союзу (Сімейний архів Л. Гошкевича. Посвідчення № 470, 1919).

Коло спілкування братів Гошкевичів було досить широким. Будучи ще студентом у Київській духовній семінарії в 1880-х рр., Леонід потоваришував із японськими учнями Івана Касаткіна (святого архієпископа Миколая Японського, друга та колеги його рідного дядька дипломата Йосипа Гошкевича). В сімейному архіві отця Леоніда зберігається фото японця Мірія Сайкаки з написом на звороті: «Вельмишановному і дорогому товаришу Леоніду Івановичу Гошкевичу на пам'ять від Мірія Сайкаки» та малюнок олівцем православного храму цього ж автора, датований 1885 р. (Сімейний архів Л. Гошкевича. Фото японця Мірія Сайкаки та його малюнок). Крім цього в архіві священника є й лист датований 18 серпня 1910 р. від самого архієпископа Миколая Японського, у якому він, серед спогадів про Йосипа Гошкевича, згадує і про японського друга Леоніда, повідомляючи, що він служить викладачем семінарії при консульстві (Сімейний архів Л. Гошкевича. Лист Леоніду Гошкевичу від архієпископа Миколая Японського, 1910 р.).

Дякуючи, в першу чергу, сімейним зв'язкам, коло спілкування священника було досить широким та різноманітним. Протягом усього життя Леонід Гошкевич підтримував зв'язок із сином Йосипа Гошкевича та іншими Гошкевичами-білорусами, збираючи генеологічну інформацію про свій рід. У його особистому архіві збережено багато запитів у Київську та Мінську духовні консисторії та виписок з метричних книг про його родичів. Отець Леонід пишався тим, що походить із священницької династії та намагався прищепити повагу до роду своїм дітям. У шлюбі з Варварою Федотівною Гошкевич у отця Леоніда (1869-1947) народилося двоє дітей – Микола (1895-1919), та Лідія (1898-1988).

З багатьох джерел відомо, що переїхавши до Херсона, брати Гошкевичі здружилися з представниками давнього дворянського роду Скадовських. Віктор Гошкевич неодноразово проводив спільні археологічні розкопки з Георгієм Львовичем Скадовським (1847-1919), який зробив значний внесок у створення та організацію заснованого Гошкевичем Краєзнавчого музею. З архівних матеріалів відомо, що Г. Скадовський часто проводив екскурсії музеєм та поповнював його колекцію з особистих фондів (Чорноіваненко, 2015: 166). Символічним є той факт, що з приходом радянської влади, аби уникнути страти, Георгій Скадовський разом із сином Іваном (далі отець Іоанн) прийняли сан священників від одеського митрополита Платона й отримали призначення в Благовіщенський жіночий монастир. Такий крок Скадовських був цілком природним, адже протягом століть в родині культивувалися православні цінності. Доказом цьому є численні пожертви на церковні потреби. Особливо родина опікувалася долею Благовіщенського жіночого монастиря, що розташовувався недалеко від маєтку Георгія Скадовського й фінансово підтримувала установу. Для будівництва Храму Пресвятої Трійці Георгій Львович Скадовський пожертвував 13 тис. крб. (Чорноіваненко, 2015: 166, 169-170). Тож представники роду Скадовських були достатньо віруючими людьми, напевно цей факт і зблизив їх із Гошкевичами, особливо з отцем Леонідом. Однак рішення прийняти сан священника не врятувало Георгія Львовича. 9 січня 1919 р. він разом із сином Георгієм був вбитий грабіжниками у власному домі (ДАХО. Ф. 169. Оп. 1 Спр. 44: 105 зв.-106.).

Отцю Іоанну Скадовському пощастило вижити, однак від призначення в монастир він відмовився. Протягом 1922-1925 рр. священник перебував в Успенському соборі. Однак він так і не зміг прийняти офіційну позицію радянської православної церкви. Тому протягом 1925-1937 рр. з невеликими перервами о. Іоанн знаходився в ув'язненні та перебував у засланні, а в 1937 р. був розстріляний (Чорноіваненко, 2015: 56).

Відразу після Жовтневого перевороту 1917 р. Леонід Гошкевич зайняв схожу з отцем Іоанном Скадовським позицію щодо нового режиму. На цей факт вплинуло й те, що його син Микола під час Громадянської війни приєднався до «Добровольчої Армії», а в березні 1919 р. загинув у її лавах.

Проте аби краще зрозуміти ставлення священника до встановлення радянської влади, для початку треба окреслити загальноцерковні процеси в державі у визначений період. Отже, з приходом більшовиків до влади в російському православ'ї виникли передумови розколу духовенства. Частина священнослужителів кардинально відмовилася підтримувати нову владу, інша – зайняла лояльну позицію, вбачаючи у зміні режиму можливість «оновлення» релігійної організації, прихильників цього напрямку називали «оновленцями».

Патріарх Тихон, який очолював тоді РПЦ, та Синод після підписання ленинським урядом декрету від 23 січня 1918 р. «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» офіційно стали в опозицію до нової влади. 7 листопада 1918 р. патріарх адресував до Ради народних комісарів звинувачувальний лист з вимогою зупинити репресії: «Ніхто не відчуває себе в безпеці, всі живуть під постійним страхом обшуку, грабежу, виселення, арешту, розстрілу. Хапають сотнями беззахисних, «гноять» цілими місяцями в тюрмах, страчують часто без будь-якого слідства і суду, навіть без спрощеного вами ж введеного суду. Страчують не тільки тих, хто перед вами в чому-небудь завинив, а й тих, хто навіть свідомо ні в чому не винні, а взяті лише

як «заручники». Цих нещасних вбивають в помсту за злочини, вчинені особами, які не тільки не є їхніми однодумцями, а часто вашими ж прихильниками або з близькими вам переконаннями. Страчують єпископів, священників, ченців і черниць, ні в чому невинних, а просто за огульними звинуваченнями в якійсь розпливчистій і невизначеній «контрреволюційності» (Послание патріарха Тихона, 1989: 18). Історики Р. Гула та О. Щурко цей лист влучно називають «звинувачувальним актом проти більшовизму», який був зразком особистої мужності патріарха (Гула, Щурко, 2014: 132). Звернення Тихона не зупинило репресії. Але варто зауважити, що цей крок на певний час уповільнив розкол всередині церкви. Більшість представників духовенства підтримало «тихонівську» РПЦ. За свідченнями генерала імперської армії, який після революції перейшов до лав червоної, О. Брусилова: «...Усі йшли за Тихоном. У церквах, в яких він служив завжди були тисячі людей. Це був так би мовити мовчазний протест...» (Брусилов, 2002: 401).

Після жовтневого перевороту херсонське священництво на чолі з єпископом, вікарієм Херсонсько-Одеської єпархії Прокопійем (Титовим) відмовилося підтримати обновленський рух та визнавало лише «канонічну» церковну владу патріарха Тихона на Півдні України.

Отець Леонід Гошкевич обрав для себе шлях збереження лояльності формально легітимній церковній владі Тихона. Хоча він відкрито не говорив про своє ставлення до жовтневого перевороту, але частково думки священника можна зрозуміти, читаючи його проповіді. Зокрема, цікавою є його настанова від 21 березня 1918 р. з приводу другого тижня Великого посту. У притчі священник розповідає про «розслабленого», зціленого Спасителем. Отець Леонід, міркуючи, над поняттям «розслаблений», визначає його як «втраченого» чи «безпорадного». Ця проповідь – яскравий приклад вміння священника говорити між рядками: «Сьогодні усі ми знаходимося в безпорадному стані розслаблення – розслаблення фізичного, духовного морального і громадянського. Розслаблений не міг стояти – не можемо стояти і ми! Не можемо стояти та встояти ні перед ким та ні перед чим... Нехай нас спокушають безбожники, що заперечують віру, зневажають церкву, і не живуть за християнськими законами – всі вони релігійно «розслаблені»... Євангеліст «розслаблений» зовсім не міг рухатись та був прикований до ліжка. Хіба не те ж з нами, «розслабленими» громадянами, в «розслабленій» Росії?! І Росія, й всі ми, сердешні діти її будемо повержені в прах, приковані до землі й не зможемо зрушити з місця. Чи не повержені ми зараз в прах перед нашими ворогами, які зроблять з нами що захочуть?» (Сімейний архів Л. Гошкевича. Проповідь отця Леоніда з приводу другого тижня Великого посту, 2018), – однак, останнє речення отця Леоніда викреслив зі своєї проповіді. Можливо це була його політична далекоглядність, але з цих слів стає зрозуміло, його емоційне несприйняття жовтневого перевороту. Варто зауважити, що проповідь була написана в березні 1918 р., коли позиції більшовиків на території УНР були фактично втрачені, тому священник міг спокійно говорити про боротьбу з «богоборчим режимом». У цей же час неодноразове вживання в настанові словосполучення «громадяни Росії» розкриває його негативне ставлення до українського національного руху. «Хіба не впали ми в очах наших союзників, які чекали від нас будь-якої слабкості, та будь-якого фізичного падіння, але тільки не падіння нашої совісті, чесності і благородства, чи цими тридцятью трьома падіннями, ми не очорнили себе перед цілим світом і перед історією? Хіба не впали ми, і не приковані до землі в очах перед Богом!? Хіба ненависна маса нашого руського православного народу не створила собі із землі якогось кумира, якому ми тільки і служимо, перед яким тільки ми і плазуємо... «Розслаблений» євангеліст не міг рухатись і не міг нічого зробити – був абсолютно безпомічним. Але це, в якомусь розумінні, зараз відбувається й із нами! І тепер ми неспроможні зробити для себе щось корисне, для нашого порятунку... Хто з нас може сказати про себе, що він готовий в будь-яку хвилину виступити за правду Божу, за віру православну, за перемогу євангельських заповідей. Чи є хоч хтось, хто зможе піти в табір ворога і вступити в боротьбу та протистояти до смертельної небезпеки. Хто з нас, дивлячись на оточуючу розруху, шалене мародерство й безкінечно загальну нужду відчуває в собі сили, дивлячись на ці жахи, публічно подати приклад самозречення: відмовиться, наприклад, від своїх запасів і віддасть нужденному свій останній шматок хліба?... Чада! Признаються вам гріхи ваші! Встаньте і не будьте більше розслабленими і помираючими у бідах та гріхах ваших» (Сімейний архів Л. Гошкевича. Проповідь отця Леоніда з приводу другого тижня Великого посту, 2018). Ці останні речення проповіді фактично були заклик до непокори новій владі й несли в собі ідеї боротьби проти радянського «кумира» та «ворогів» церкви.

З 20-х рр. ситуація в Херсоні, як і в Україні, була жахливою. На фоні голоду 1921-1923 рр. репресивна політика більшовиків стала більш жорсткою. 19 березня 1922 р. Ленін у листі до В. Молотова для членів Політбюро ЦК РКП(б) радив не обмежуватися «свідомою критикою релігії, а дати рішучу і безпощадну битву чорносотенному духовенству; чим більше представників реакційного духовенства вдається нам з цього приводу розстріляти, тим краще. Придушити його опір треба з такою жорстокістю, щоб вони не забували цього протягом кількох десятиліть» (Письмо Ленина товарищу Молотову, 1990: 190–193). Як наслідок, упродовж 1922–1923 рр. було вбито 2691 священник та більш ніж 5400 ченців (Гула, Щурко, 2014: 132).

Крім фізичного знищення священників та конфіскації їхнього майна, більшовицький уряд розпочав інформаційну війну з церквою. У грудні 1922 р. у щойно створеному СРСР, розпочалося видання газети «Безбожник». А з квітня 1925 р. організаційно оформлено створення «Союзу безвірників СРСР» (з 1929 р. – «Союз воєвничих безвірників»), головними лозунгами якого були: «Через безбожжя – до комунізму» та «Боротьба з релігією – боротьба за соціалізм». Восени 1931 р. до союзу входило близько 5 мільйонів представників, переважно з більшовицької молоді. Але, навіть у таких умовах, антирелігійна більшовицька політика не принесла бажаних результатів. Тому, не знайшовши швидкого методу викорінення церкви, влада вирішила зробити РПЦ елементом державного апарату.

Першим логічним кроком стало б усунення від керівництва РПЦ патріарха Тихона, однак 5 квітня 1925 р. священнослужитель помер від серцевої недостатності, але є непідтверджені версії його отруєння. Після смерті Патріарха 7 квітня 1925 р., було опубліковано його звернення, в якому він формально визнавав владу більшовиків та скеровував духовенство підкорятися новому режиму та жити відповідно до умов і вимог радянської сучасності.

Та навіть після смерті Патріарха Тихона частина херсонського духовенства, а саме однодумці Єпископа Прокопія, серед яких був і отець Іоанн Скадовський, продовжили чинити опір новому режиму: «Єпископ Прокопій... є тим же черносотенцем і вірним послідовником Тихона, що пішов «на покій»; ... оточений буржуазними дамами і поміщиками, в особі священника Скадовського, проводить одноособове диктаторство з переміщенням рядових священників і висуванню на сан священства знайомих і родичів наближених дам (Строганова, 2001: 58).

У 1931 р. у Херсоні та приміських селах відбулися перші масові арешти прихильників єпископа Прокопія. 15 січня було затримано отця Іоанна Скадовського, отця Михайла Захарова, черниць Марію Ходанович, Анну Кулідю, Мокрину Кобилкіну і мирян Федіра Федоренка, Дмитра Клименка, Костянтина Кулідю, Володимира Чухрая, Єфросинію Кашиціну, Агафію Сиренкову (Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ). Дело по обвинению Скадовского И. Г. и др..., 1931: 32). На допиті отець Іоанн Скадовський зізнався в «проведенні молінь і поширенні анонімних повідомлень, що дискредитували радянську владу». Ймовірно, його зізнання пов'язане з тим, що в цей час його дружина та донька теж були арештовані в Одесі (Чорноіваненко, 2015: 177). Чи брав участь отець Леонід Гошкевич у цих моліннях, не відомо, адже отець Іоанн відмовився повідомити слідчим імена присутніх на його таємних зустрічах (Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ). Дело по обвинению Скадовского И. Г. и др..., 1931: 10).

У 1926 р. отець Леонід Гошкевич перейшов служити до храму Всіх Святих, тому що місцева влада закрила Свято Духівський кафедральний собор.

Наростання репресій проти духовенства прискорило церковний розкол й посилення позицій підтримуваних владою «обновленців». На теренах Херсонської губернії обновленський рух з'явився влітку 1922 р. 18 травня 1927 р. тимчасовий священний патріарший синод обрав митрополитом «радянської православної церкви» Сергія Страгородського, який зайняв компромісну позицію у церковно-державних відносинах та визнав владу більшовиків. Після оприлюднення так званої декларації митрополита Сергія 29 червня 1927 р. більшість тогочасних священників і віруючих засудили її як «сергіанську ересь».

Утім знайшлися і прихильники «нового православ'я». Можливо, добровільно чи в умовах ідеологічного тиску, але цим шляхом пішов і отець Леонід Гошкевич. Прихильники «сергіанства» нерозривно пов'язали поняття «християнська віра» та «Росія» тому, вбачаючи у радянській Росії продовження Російської імперії, вони позиціонували себе як лояльні до радянської влади.

В умовах адаптації до викликів сучасності та елементарного виживання Леонід Гошкевич змінив тон своїх проповідей. Зокрема, контрастом попередній проповіді є проповідь, присвячена тридцятиріччю жовтневої революції у 1947 р.: «...наша Православна Церква святкує не лише церковні свята, а й державні, що так і називаються державними святами або святами громадянськими (днями табельними). До таких громадянських свят відносять і свято 30-ти річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Про значення цього державного свята ми всі добре знаємо з життя та із громадянських настанов... Церква наша збирала нас сьогодні аби вислухати молитву про дарування сил духовних і фізичних нашій владі для блага нашої країни, Батьківщини, на благо тих хто живе в ній, щоб і ми всі жили тихо і спокійно у всякій благочесті і чистоті» (Сімейний архів Л. Гошкевича. Проповідь отця Леоніда присвячена тридцятиріччю Жовтневої революції 1947 р.). Причина такої проповіді зрозуміла, 1947 р. був непротим для інакодумців режиму, і для «спокійного і тихого життя мирян» священнослужитель йшов на поступки тоталітарній ідеології (Шевченко, 2016: 32–33).

Особливою сторінкою в біографії отця Леоніда Гошкевича був період нацистського окупаційного режиму в Херсоні. 19 серпня 1941 р. військові частини Вермахту зайшли у місто. Одразу розпочався процес формування нового порядку. Для адміністративного управління було створено комісаріат на чолі з Густавом Маттерном. Вже через день – 20 серпня 1941 р. до Херсона прибув один з «ескадронів смерті» – зондеркоманда 11а айнзацгрупи Д поліції безпеки СД, основним завданням якої було створення Гетто та фізичне знищення єврейського населення (Капарулін, 2020: 91).

Особливістю дослідження тематики Голокосту в регіоні є зібрані усні свідчення врятованих херсонських євреїв. Журналісти Херсонської філії суспільного телебачення та активісти культурного центру «Тотем» у 2012 р. зафільмували інтерв'ю чотирьох свідків Голокосту. Серед їх розповідей є й згадки про отця Л. Гошкевича та його внесок в порятунок єврейських дітей.

За даними перепису населення 1939 р., у Херсоні проживало 16 145 євреїв – це шоста частина від усього населення (Всесоюзная перепись населения 1939 года...) Протягом століть єврейська община успішно інтегрувалася в соціальне життя міста й відчувала себе тут захищеною. Можливо, через це, а можливо, тому, що вже пережили одну зміну режиму, але частина херсонських євреїв не боялася приходу німецьких солдат. Жителька Херсона Фіра Задорська з мамою не потрапила до гетто, адже за день до приходу німецьких солдат встигли евакуюватися, а от її бабуся з дідусем залишилися у місті: «...вони казали, що німці з нами нічого не зроблять», – згадує жінка. («Список Гошкевича»: відео-просект..., 2012).

«Коли прийшли німці, дід їх прийняв все як має бути. Напоїв, накормив. Вони поговорили», – розповідав Едуард Вайнштейн («Екскурсія с Вайнштейном»: відео-просект..., 2012). Дідуся Едуарда Борисовича – Зеємана

Вайнштейна, як і дідуся з бабусею Фіри Задорської, розстріляли в херсонському гетто. Хлопчику, який за національністю був чистокровним євреєм, дивом вдалося уникнути такої участі: «Коли дідуся забирали, сусіди почали кричати: «заберіть і хлопця». А друга дружина мого дідуся (українка) сказала, що я її дитина і до єврейства стосунку не маю... Дідуся забрали у гетто. А тут (мається на увазі храм Всіх Святих у Херсоні) священником був отець Леонід Гошкевич, дуже добрий старий, дуже лагідно до мене поставився, погладив мене по голові й на цьому самому місці стояла купель, і мене охрестили. З тих пір я хрещений православний», – розповів Едуард Борисович.

Річ у тім, що Едуард Вайнштейн не мав батьків, жив разом із дідусем і його дружиною, а у свідоцтві про народження, що в той період видавалося радянською владою, національність дитини не вказувалася. Таким чином, частину немовлят та дітей-сиріт, можна було врятувати пред'явивши німецьким репресивним органам довідку про хрещення, в якій було записано нове українське ім'я. Схожу історію мала й Лілія Соколовська. Її виростила бабуся Ольга Соколовська, яка потрапила у гетто й була розстріляна у вересні 1941 р. Семирічній Лідії вдалося вижити: «Неможливо було мене постійно ховати, а коли приходила група німців і перевіряла, хто тут живе, вимагалися документи. Для того, щоб було видно, що я не єврейка, тому що сусіди різне могли сказати, треба було охреститися. Хрестив він (мається на увазі Гошкевич) мене як має бути, я тоді вже все розуміла, мені сім років виповнилось, водив, мазав руки ноги ... як маленьких дітей хрестять, тільки ж я вже дорослою була, мене так охрестили», – розповідала Лідія.

У відомостях про стан і діяльність православної церкви за 1946 р., що зберігаються в Державному архіві Херсонської області, серед іншого є свідчення, що протоієрей Л. Гошкевич у період радянської окупації Херсона допомагав єврейському населенню міста та охрестив 120 євреїв, для того, щоб врятувати їх від знищення (ДАХО. Ф. Р-1979 сч. Оп.12. Спр. № 28: 232, 233). Звичайно, довідка про хрещення не була панацеєю порятунку дитини під час голокосту, однак давала шанс на її виживання. Попри яскравий прояв гуманізму, Гошкевичу не було надано високого звання Праведника народів світу. Але така ситуація непоодинока. Варто зауважити, що хрещення євреїв та надання їм православних імен було досить поширеним явищем. Найяскравішим представником духовенства, що в період німецької окупації організував цілу систему допомоги жертвам геноциду, силами церкви, був митрополит греко-католицької церкви Андрій Шептицький. З його допомогою було врятовано близько 200 життів: євреям давали фальшиві довідки про хрещення та слов'янські імена й розподіляли по монастирях і дитячих будинках. Але митрополиту Шептицькому теж досі не присвоїли звання Праведника через його зв'язок із нацистськими високопосадовцями.

Після звільнення Херсона від німецької окупації, аби допомогти пораненим херсонському шпиталю, отець Леонід організував збір грошей і продуктів. Відомо, що після війни священника було нагороджено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», у його архіві збереглося кілька фотографій з цією нагородою. Але, можливо, за «адаптацією» священника до радянської системи ховалося внутрішнє протистояння режимові. У тому ж таки архіві представлені копії листів 1947 р. від арештованого радянською владою Миколая (копії документів надані херсонським краєзнавцем Костянтином Сухенком). З контексту зрозуміло, що це близький для священника ув'язнений солдат. Аналіз документів дав можливість припустити, що автор листів – Микола Герасимович Бахматов, чоловік доньки Леоніда Гошкевича – Лідії, адже по-перше адресант звертається не лише до священника, а й до його дружини Варвари Федотівни, а в кінці кожного документу є підпис «цілую, Ваш Ніколай». По-друге ув'язнений постійно цікавиться долею зниклих Лідочки та «лялі» (ймовірно, так Микола ніжно називає свою доньку Ольгу). У листі від 10 жовтня 1947 р. він пише: «Мене дуже турбує Ваше життя, як Вам бідним важко жити в такому віці одним без допомоги. Ось якими є наші долі. Я все ще за дротом, але думаю що скоро буде кінець моїм мукам і ми побачимося. Ви праві, що я маю багато заслуг перед Батьківщиною, але все це забувається. У мене одна мета: звільнитися, приїхати до Вас і зайнятися пошуком Лідочки з Лялею, якщо точно їх Бог збереже і вони живі, то Бог допоможе і знайти їх». Третій і основний доказ авторства – підпис на одному з листів: де двічі, хоч і нечітко, та все ж можна прочитати прізвище адресанта «Н. Бахм..тов» (Сімейний архів Л. Гошкевича. Копії листів від арештованого радянською владою Миколая, 1947).

В архіві Леоніда Гошкевича зберігаються свідоцтва про його численні церковні нагороди. Загалом, можна зробити висновок, що Леонід Гошкевич, певно, як і його дядько Йосип Гошкевич, був далекоглядним дипломатом. Адже, не зважаючи на те, що він жив у період різних державних режимів: імперському, радянському та нацистському-окупаційному, отець Леонід отримував нагороди та грамоти від представників місцевої влади. 15 лютого 1900 р. священника було нагороджено набедреником (першою послідовною нагородою священства), а через 5 років – 12 квітня 1905 р. – скуфією, другою послідовною нагородою. (Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича). 3 січня 1940 р. вже радянська православна церква нагородила отця Леоніда митрою – богослужбовим головним убором єпископа та ієреїв (восьма послідовна нагорода). Цікаво, що 28 квітня 1943 р. священника нагородила митрою ще й окупаційна влада Херсонського гебітскомісаріату (Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича). Ймовірно, саме через це Гошкевичу не дали звання Праведника. Але щодо достовірності цього документу, є певні запитання, адже в Херсонській науковій бібліотеці ім. Олеса Гончара, де зберігається архів Леоніда Гошкевича, представлено не сам документ, а його копію, яку у відділ рідкісних і цінних видань передав херсонський колекціонер Володимир Андрійович Черников (покійний). Наразі не вдалося знайти місце збереження оригіналу. Тим не менш, логічним поясненням такого «успіху» серед представників різних режимів є повага до священника його прихожан та можливий вплив на місцеве населення. Кожна нова влада намагалася зміцнити свої позиції в регіоні, за допомогою

впливого місцевого священника. Загалом, на нашу думку, свою життєву позицію отець Леонід представив у таких словах: «Церкву Христову ніхто не зможе знищити, як і віру, як цього не досягли і раніше усі її вороги протягом віків. А скільки їх було – тих ворогів! А чому не зможуть? Бо церкву заснував Сам Христос, Він же її і оберігає і збереже до кінця віків» (Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Проповіді).

Таким чином, революція й громадянська війна кардинально змінили становище церкви у суспільстві, фактично, поставивши священнослужителів перед вибором однієї з можливих моделей поведінки. Багато херсонських священників, друзів Л. Гошкевича категорично не визнавали радянську владу й стали на шлях боротьби з нею, як наприклад Єпископ Прокопій чи отець Іоанн Скадовський, а деякі, зайнявши іншу позицію, вбачали у новій владі можливість «оновлення» релігійної організації. Модель поведінки Л. Гошкевича на початку становлення «радянської» церкви на Півдні України була категоричною. Священник не сприймав нову владу та у своїх проповідях закликав прихожан до боротьби. Однак із утвердженням режиму пролетарської диктатури він змінив свою позицію на «лояльну», підтримавши ідеї Сергія Страгородського. Можливо, така його позиція була просто далекоглядним кроком чи елементарним методом виживання та пристосування до нових умов. Тим не менш, з численних усних джерел місцевих жителів відомо, що отець Леонід допомагав своїм прихожанам вижити в період різних політичних режимів, найбільше цінуючи не політичні ідеали, а людське життя.

Список використаних джерел:

1. Андреев В.М. «Интеллектуальная биография историка»: экспликация понятия. Ейдос. Альманах теории та истории исторической науки. 2010. Вып. 5. С. 333–341.
2. Брусилов А. А. Мои воспоминания. Минск: Харвест, 2002. 432 с.
3. Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения районов, городов и крупных сел союзных республик СССР [Электронный ресурс]: Демоскоп. Режим доступа: http://www.demoscope.ru/week/ly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=306 (дата звернення: 10.09.2021).
4. Гула Р. В., Щурко О. М. Особливості державно-церковних відносин у 1918–1929 роках. Архіви України. 2014. № 3. С. 130–137.
5. Державний архів Херсонської області. Ф. 169 Успенський собор, м. Херсон. Оп. 1 Спр. 44. Метрическая книга записи актов о рождении, бракосочетании и смерти в Успенском соборе Херсона за 1918–1921 гг. Арк 105 зв.-106.
6. Державний архів Херсонської області. Ф. Р–1979 сч Херсонська обласна рада народних депутатів, м. Херсон Херсонської області. Оп.12. Спр. № 28. Відомості, листування про збитки, заподіяні під час нацистської окупації релігійним общинам, реєстрацію і діяльність релігійних общин в області (1944–1979). Арк. 232, 233.
7. «Экскурсия с Вайнштейном Эдуардом Борисовичем» [Электронный ресурс]: відео-проект Культурний центр «Тотем» (в рамках проекту «Жива історія: покоління з'єднує пам'ять» за підтримки німецького фонду «Пам'ять відповідальності майбутню»). 2012 р. Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=x219ZTak_IY&ab_channel=evilcoalition (дата звернення: 12.08.2021) (дата звернення: 10.09.2021).
8. Інгульський степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. Київ, 2019. 500 с.
9. Капарулін Ю. Хроніка херсонського гетто (1941 р.). City History. Culture Society. 2020. № 9 (2) С. 88–104. DOI: <https://doi.org/10.15407/mics2020.09.088>.
10. Костенко А., Шевченко А. «Одного роду, але не одного з тобою класу»: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. Краєзнавство. 2017. № 1-2. С. 62–72.
11. Письмо Ленина товарищу Молотову. Для членов Политбюро. Известия ЦК КПСС. 1990. № 4. С. 190–193.
12. Послание патриарха Тихона. Наука и религия. 1989. № 4. С. 18.
13. Сак. О. Архів Леоніда Гошкевича у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара. Константи. 2006. № 1 (12). С. 96–98.
14. «Список Гошкевича» [Электронный ресурс]: відео-проект Херсонської філії суспільного телебачення. 2012 р. Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=njaKzps04Rw&ab_channel=%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%A0%D0%93%D0%A2%D0%A0%D0%9 (дата звернення: 10.09.2021).
15. Строганова М. Н. История рода Скадовских герба «Доленга», его потомки и родственники в России (век XVIII – век XXI). Документы и воспоминания современников. М., 2001. 370 с.
16. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича.
17. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Копії листів за 1947 рік від арештованого радянською владою Миколая.
18. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Лист Л. Гошкевичу від директора Новобузької вчительської семінарії від 1 жовтня 1903 р. (дозвіл на викладання Закону Божого в першому та другому класах Новобузької учительської семінарії).
19. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Посвідчення № 470 (від 4 квітня 1919 року видане Л. Гошкевичу про те, що він став членом Херсонського учительського союзу).
20. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Посвідчення про обрання священника Л. Гошкевича кварталним комісаром 64 кварталу Херсона, міської продовольчої управи.
21. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Посвідчення про обрання священника Л. Гошкевича кварталним комісаром 64 кварталу Херсона, міської продовольчої управи.
22. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Проповіді.

23. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича.
24. Проповідь отця Леоніда з приводу другого тижня Великого посту (21 березня 1918 р.).
25. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Проповідь отця Леоніда присвячена тридцятиріччю Жовтневої революції 1947 року.
26. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Фото японця Мірія Сайкаки з написом на звороті.
27. Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ) Ф. 263 Колекція позасудових справ реабілітованих. Спр. 65744, т. 16. Дело по обвинению Скадовского И. Г. и др., начато 20.01.1931, 191 арк.
28. Черноіваненко І. В. Рід Скадовських у соціокультурному житті Південної України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.06. Херсон, 2015. 362 с.
29. Шевченко А.В., Священнослужитель та радянська влада: вплив жовтневого перевороту 1917 на політичні погляди Леоніда Гошкевича. Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 8 квітня 2016 р. С. 32–33.

References:

1. Andrieiev V.M. «Intelktualna biohrafia istoryka»: eksplikatsiia poniattia [«Intellectual biography of the historian»: an explication of the concept]. Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky. 2010. Vyp. 5. P. 333–341.
2. Brusilov A. A. Moi vospominaniya [My memories]. Minsk: Harvest, 2002. 432 p.
3. Vsesoyuznaya perepis' naseleniya 1939 goda. Nacional'nyj sostav naseleniya rajonov, gorodov i krupnyh sel soyuznyh respublik SSSR [All-Union Population Census of 1939. National composition of the population of regions, cities and large villages of the Union republics of the USSR] [Elektronnyi resurs]: Demoskop. Rezhym dostupu: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=306 [in Ukrainian] (data zvernennia: 10.09.2021).
4. Hula R. V., Shchurko O. M. Osoblyvosti derzhavno-tserkovnykh vidnosyn u 1918–1929 rokakh [Features of state-church relations in 1918–1929]. Arkhivy Ukrainy. 2014. № 3. S. 130–137.
5. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F. 169 Uspenskyi sobor, m. Kherson. Op. 1 Spr. 44. Metrisheskaya kniga zapisi aktov o rozhdenni, brakosochetanii i smerti v Uspenskom sobore Hersona za 1918–1921 gg. Ark 105 zv.–106.
6. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F. R–1979 sch Khersonska oblasna rada narodnykh deputativ, m. Kherson Khersonskoi oblasti. Op.12. Spr. № 28. Vidomosti, lystuvannia pro zbytky, zapodiiani pid chas natsytskoi okupatsii relihiinym obshchynam, reistratsiui i diialnist relihiinykh obshchyn v oblasti (1944–1979). Ark. 232, 233.
7. «Ekskursiya s Vajnshtejnom Eduardom Borisovichem» [«Excursion with Weinstein Eduard Borisovich»] [Elektronnyi resurs]: video-proiekt Kulturnyi tsentr «Totem» (v ramkakh proiektu «Zhyva istoriia:pokolinnia ziednuie pamiat» za pidtrymky nimetskoho fondu «Pamiat vidpovidalnist maibutnie»). 2012 r. Rezhym dostupu: https://www.youtube.com/watch?v=x219ZTak_IY&ab_channel=evilcoalition [in Ukrainian] (data zvernennia: 10.09.2021).
8. Inhulskyi step [Ingul steppe]. Zbirnyk / Uporiadnyk V.A. Serdiuk. Kyiv, 2019. 500 s.
9. Kaparulin Yu. Khronika khersonskoho hetto (1941 r.) [Chronicles of the Kherson Ghetto (1941)]. City History. Culture Society. 2020. № 9 (2) S. 88–104. DOI: <https://doi.org/10.15407/mics2020.09.088> [in Ukrainian].
10. Kostenko A., Shevchenko A. «Odnogo rodu, ale ne odnogo z toboiu klasu»: spryniattia zhovtnevoho perevorotu rodом Hoshkevychiv [«One family, but not one class»: reception of October Revolution in Goshkevich family]. Kraieznavstvo. 2017. № 1–2. S. 62–72.
11. Pis'mo Lenina tovarishchu Molotovu. Dlya chlenov Politbyuro [Letter from Lenin to Comrade Molotov. For Politburo members]. Izvestiya CK KPSS. 1990. № 4. S. 190–193.
12. Poslanie patriarha Tihona [Patriarch Tikhon's message]. Nauka i religiya. 1989. № 4. S. 18.
13. Sak. O. Arkhiv Leonida Hoshkevycha u fondakh Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoii biblioteki im. O. Honchara. Konstany [Leonid Goshkevych's archive in the funds of Oles Honchar Kherson regional universal scientific library]. 2006. № 1 (12). S. 96–98.
14. «Spysok Hoshkevycha» [Goshkevich's List] [Elektronnyi resurs]: video-proiekt Khersonskoi filii suspilnoho teledachennia. 2012 r. Rezhym dostupu: https://www.youtube.com/watch?v=njaKzps04Rw&ab_channel=%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%A0%D0%93%D0%A2%D0%A0%D0%9 [in Ukrainian] (data zvernennia: 10.09.2021).
15. Stroganova M. N. Istoriya roda Skadovskih gerba «Dolenga», ego potomki i rodstvenniki v Rossii (18–21 century) [The history of the Skadovskies family, the coat of arms "Dolenga", its descendants and relatives in Russia (18–21 century). Documents and memoirs of contemporaries]. Dokumenty i vospominaniya sovremennikov. M., 2001. 370 s.
16. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoii biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha.
17. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoii biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Kopii lystiv za 1947 rik vid areshovanoho radianskoii vladoiu Mykolaia.
18. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoii biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Lyst L. Hoshkevychu vid dyrektora Novobuzkoi vchytelskoi seminarii vid 1 zhovtnia 1903 r. (dozvil na vykladannia Zakonu Bozhoho v pershomu ta druhomu klasakh Novobuzkoi uchytelskoi seminarii).
19. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoii biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Posvidchennia № 470 (vid 4 kvitnia 1919 roku vydane L. Hoshkevychu pro te, shcho vin stav chlenom Khersonskoho uchytelskoho soiuzu).

20. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Posvidchennia pro obrannia sviashchenyka L. Hoshkevycha kvartalnym komisarom 64 kvartalu Khersona, miskoi prodovolchoi upravu.
21. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Propovidi.
22. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Propovid ottsia Leonida z pryvodu druhoho tyzhnia Velykoho postu (21 bereznia 1918 r.).
23. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Propovid ottsia Leonida prysviachena trydtsiatyrichchii Zhovtnevoi revoliutsii 1947 roku.
24. Fond viddilu ridkisnykh i tsinnykh vydan Khersonskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteki im. Olesia Honchara. Simeinyi arkhiv rodyny Leonida Hoshkevycha. Foto yapontsia Miria Saikaky z napysom na zvoroti.
25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (m. Kyiv) F. 263 Kolektsiia pozasadovykh sprav rehabilitovanykh. Spr. 65744, t. 16. Delo po obvineniyu Skadovskogo I. G. i dr., nachato 20.01.1931, 191 ark.
26. Chornoivanenko I. V. Rid Skadovskykh u sotsiokulturnomu zhytti Pivdennoi Ukrainy [The Skadovskies family in the socio-cultural life of Southern Ukraine]: dysertatsiia na zdobuttia naukovoï stupenia kandydata istorychnykh nauk: 07.00.06. Kherson, 2015. 362s.
27. Shevchenko A.V., Sviashchennosluzhytel taadianska vlada: vplyv zhovtnevoï perevorotu 1917 na politychni pohliady Leonida Hoshkevycha [The clergy and the Soviet government: the influence of the October coup of 1917 on Leonid Goshkevych's political views]. Ukraina u svitovomu istorychnomu prostori: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Mariupol, 8 kvitnia 2016 r. S. 32–33.